

PROJEKTY BADAWCZE

Bogdan Cichomski
Zbigniew Sawiński

POLSKI GENERALNY SONDAŻ SPOŁECZNY. ZAŁOŻENIA I REALIZACJA PROGRAMU

CELE POLSKIEGO GENERALNEGO SONDAŻU SPOŁECZNEGO (PGSS)

Polski Generalny Sondaż Społeczny jest statym programem badań statutowych Instytutu Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego (ISS UW).

Realizacji programu przyświecają trzy główne cele. Jednym z nich jest systematyczny, coroczny, pomiar trendów w społecznych charakterystykach i opiniach społeczeństwa polskiego. Dane PGSS pochodzą z indywidualnych wywiadów z ogólnopolską reprezentatywną próbą osób dorosłych z zastosowaniem standaryzowanego kwestionariusza ankiety, zawierającego identyczne pytania i wskaźniki w corocznym badaniu.

Drugim celem programu PGSS jest dostarczanie środowisku naukowemu (oraz każdej zainteresowanej osobie i instytucji) świeżych, rzetelnych i interesujących danych o społeczeństwie polskim. Zbiory danych są udostępniane bezpośrednio po zakończeniu kolejnego badania PGSS w takiej postaci, aby każdy badacz mógł je niezależnie przetwarzać, testując własne koncepcje teoretyczne i empiryczne.

Trzeci cel wiąże się z chęcią zaspokojenia zainteresowań badaczy z nauk społecznych wynikami międzykrajowych badań porównawczych. Wartość tych wyników jest szczególnie wysoka wtedy, gdy pragnie się znaleźć porównawcze odniesienia dla procesów zmian społecznych w Polsce w innych kontekstach społeczno-kulturowych. Dwustronne porozumienia kierownictwa programu PGSS z kierownikami podobnych programów w Stanach Zjednoczonych i w Niemczech doprowadziło do ustalenia ekwiwalentnych pytań i wskaźników charakteryzujących te trzy społeczeństwa i powtarzalnych w corocznych sondażach w naszych krajach. Zespół PGSS i Instytut Studiów Społecznych UW przygotowuje i udostępnia zbiory danych zawierające porównywalne zmienne i wskaźniki społeczne z corocznych sondaży w Polsce i w USA oraz - co dwa lata - w Niemczech (z wydzieloną podpróbą dla byłej NRD). Idea wiązania programu PGSS z międzykrajowymi badaniami porównawczymi jest realizowana również dzięki udziałowi PGSS i Instytutu Studiów Społecznych w International Social Survey Programme. Badanie PGSS co roku zawiera dodatkowy moduł problemowy, opracowany przez międzynarodowy zespół badaczy ISSP i realizowany w 21 krajach.

PROBLEMATYKA PGSS

Trzon powtarzanych corocznie pytań PGSS pokrywa główne nurty zainteresowań socjologów, politologów, psychologów społecznych i ekonomistów zorientowanych na empiryczne badania dużych, reprezentatywnych grup społecznych. Skumulowany zbiór danych PGSS 1992–1994 zawiera 617 zmiennych. Są to między innymi:

(a) zmienne społeczno-demograficzne (ekologia społeczna i mobilność geograficzna; małżeństwo i struktura rodziny; płeć i społeczna rola kobiet; płodność, aborcja, stosunki seksualne, uznawane wartości wychowawcze;

(b) zmienne opisujące strukturę społeczną i systemy nierówności w wymiarze obiektywnym i subiektywnym – pozycja zawodowa respondenta, jego rodziców i współmałżonka (wraz z polskimi i międzynarodowymi skalami prestiżu zawodowego); alokacja w strukturze organizacyjnej i własnościowej rynku pracy (z uwzględnieniem jego segmentacji); doświadczenia bezrobocia i zagrożenia utratą pracy; praca i zawód w strukturze wartości i celów życiowych; wykształcenie jako czynnik stratyfikacji społecznej (pozycja edukacyjna respondenta, jego rodziców i współmałżonka; percepcja roli wykształcenia jak czynnika sukcesu i pozycji społecznej); dochody i sytuacja materialna respondenta i jego rodziny (wraz z subiektywną oceną warunków materialnych i postrzeganiem zmian w sytuacji finansowej, postulowanymi kryteriami podziału dochodów oraz oceną różnic dochodów w Polsce i rolą rządu w ich kontrolowaniu); struktura społeczna w społecznej świadomości (identyfikacja klasowo-warstwowa, samoocena pozycji społecznej w różnych kontekstach porównawczych, percepcja czynników warunkujących szanse osiągnięcia wysokiej pozycji społecznej;

(c) zmienne charakteryzujące zachowania i preferencje społeczno-polityczne: zachowania wyborcze (PGSS 1992–1994 objął wybory prezydenckie 1990 roku oraz parlamentarne w 1991 i 1993 roku), percepcja polityki (zainteresowania polityką i życiem publicznym, preferowane cele polityki, postulowana rola rządu w gospodarce i życiu społecznym), preferencje ideologiczne (opinie o komunizmie jako formie rządów, tolerancja wobec komunistów, pozycja na skali poglądów od lewicowych do prawicowych, stosunek do socjalizmu, tolerancja wobec militarystów), ocena systemu politycznego w Polsce (satisfakcja z sytuacji politycznej, opinie o funkcjonowaniu demokracji w Polsce, zaufanie do głównych instytucji politycznych, społecznych i ekonomicznych; ocena systemu podatkowego i wydatków budżetu na cele publiczne); kwestie międzynarodowe (zagrożenia niepodległości Polski, postawy wobec innych krajów);

(d) religia i religijność (wyznanie i częstość praktyk religijnych, siła wiary, zaufanie do Kościoła katolickiego, władza kościoła i organizacji wyznaniowych w Polsce, tolerancja wobec ateistów);

(e) wskaźniki społecznego morale; indeksy zadowolenia z różnych sfer życia (materialnego, zawodowego, rodzinnego, małżeńskiego, towarzyskiego), bolesne i radosne doświadczenia jednostki, skala chęci życia, poczucie szczęścia (w ujęciu czasowym), zaufanie do ludzi;

(f) inne zmienne: stan zdrowia (w tym także palenie tytoniu i picie alkoholu), opinie o przestępstwach, karaniu i przestrzeganiu prawa.

O wyborze pytań i wskaźników kolejnych edycji Polskiego Generalnego Sondażu Społecznego decyduje Rada i zespół PGSS, kierując się wymienionymi wyżej celami programu, jak również „skodyfikowanymi” zasadami działania Rady i udziału całej społeczności naukowej w tworzeniu substancywnej struktury programu PGSS.

SPOSÓB GROMADZENIA DANYCH I ICH OPRACOWANIA

Dane PGSS gromadzone są drogą indywidualnych wywiadów kwestionariuszowych realizowanych na reprezentatywnej, ogólnopolskiej próbie dorosłej ludności (w wieku co najmniej osiemnastu lat). Coroczne badanie PGSS odbywa się w tym samym terminie (maj-czerwiec) na próbie liczącej 2000 osób. W 1992 roku uzyskano wywiady od 1647 osób, w 1993 – od 1649, a w 1994 – od 1609.

Badania terenowe wykonuje sieć profesjonalnych ankieterów. Pierwsze badanie PGSS 1992 zrealizowali ankieterzy Zakładu Badań Naukowych Polskiego Towarzystwa Socjologicznego, drugie i trzecie – PGSS 1993 i 1994 – sieć ankieterów Ośrodka Realizacji Badań Socjologicznych Instytutu Filozofii i Socjologii PAN. Merytoryczną kontrolę nad procesem realizacji badań terenowych sprawuje Dział Metod i Realizacji Badań ISS UW. Prace te obejmują, między innymi, nadzór nad przygotowaniem próby, testowanie narzędzi badań, przygotowanie dokumentacji związanej z realizacją badania, szkolenie instruktorów i ankieterów oraz czynności kontrolne podczas terenowej fazy realizacji badania.

Zebrane dane są poddawane dalszemu opracowaniu w Instytucie Studiów Społecznych. Zespół PGSS ustala standardy kodowania danych i sposób ich zapisu na komputerowym nośniku informacji, prowadzi pełną kontrolę spójności logicznej i poprawności merytorycznej zbiorów danych. Przy tej okazji testowane są niekiedy nowatorskie rozwiązania w zakresie przetwarzania i archiwizacji danych. Na przykład, w badaniu PGSS'93 i PGSS'94 zastosowano po raz pierwszy w Polsce komputerowe wspomaganie kodowania zawodów z równoległym wykorzystaniem dwóch klasyfikacji: polskiej Społecznej Klasyfikacji Zawodów (SKZ; M. Pohoski i K. M. Słomczyński, 1978) oraz międzynarodowej klasyfikacji zawodów (ISCO'88, ILO). Rozwiązanie takie przyczyniło się nie tylko do skrócenia czasu opracowania i udostępnienia wyników badania, lecz także wpłynęło na poprawę jakości kodowania.

Równoległe do opracowywania danych przygotowywana jest szczegółowa dokumentacja umożliwiająca samodzielne korzystanie z danych przez badaczy nie uczestniczących bezpośrednio w programie. Dokumentacja ta jest częściowo tworzona automatycznie z wykorzystaniem oprogramowania specjalnie przygotowanego do tego celu przez zespół PGSS. Rozwiązanie takie gwarantuje, że istnieje ścisła odpowiedniość pomiędzy zawartością dystrybuowanego zbioru danych a wynikami badania przedstawionymi w niniejszym opracowaniu. Badacz może zatem oczekiwać, że rezultaty samodzielnie wykonywanych obliczeń na dystrybuowanym zbiorze danych surowych będą zgodne z wynikami przedstawionymi w dokumentacji badania. W wielu sytuacjach chroni to przed popełnieniem błędów.

Dane PGSS zapisane są w statym standardzie, pozwalającym na efektywne zestawianie wyników kolejnych edycji PGSS, a także na dokonywanie porównań międzykrajowych. Struktura zbiorów danych, dokumentacja ich archiwizowania wraz z książką kodów (dostępna także w języku angielskim) są przygotowywane zgodnie ze standardami międzynarodowych archiwów nauk społecznych. Wyniki badań PGSS i ISSP są archiwizowane również przez Inter-University Consortium for Political and Social Research, University of Michigan, Ann Arbor, przez Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung, Universität zu Köln, Kolonia oraz przez Consortium for International Earth Science Information Network (CESIN), USA.

DYSTRYBUCJA DANYCH

Dane wraz z dokumentacją udostępniane są bez żadnych ograniczeń ośrodkom naukowym, instytucjom, indywidualnym badaczom, studentom i innym zainteresowanym osobom. ISS UW oczekuje jedynie zwrotu kosztów nośnika danych (dyskietek) oraz – ewentualnie – pokrycia kosztów druku dystrybuowanego codebooka. Kopiowanie danych i dokumentacji nie wymaga uprzedniej zgody ISS.

Podstawowy zestaw udostępnianych wyników PGSS obejmuje dyskietkę ze zbiorem „surowych” danych i z oddzielnym „słownikiem” pozwalającym na założenie zbioru systemowego oraz bazową dokumentację w postaci drukowanego opracowania zawierającego podstawowe informacje o badaniu oraz marginesy wszystkich zmiennych (Cichomski i Sawiński 1993a, 1993b). Dyskietka zawiera również dodatkowe procedury pozwalające na bezpośredni odczyt i obróbkę danych za pomocą pakietu SPSS. Dystrybucję kopii danych wraz z dokumentacją prowadzi sekretariat programu PGSS. Wykorzystanie danych w publikacjach oraz w prowadzonych analizach i pracach badawczych nie wymaga odrębnej zgody. Oczekuje się jednakże, że korzystanie z danych PGSS oznacza zobowiązanie do dostarczenia sekretariatowi PGSS dwóch kopii każdej publikacji i innych publicznie rozpowszechnianych opracowań, w których autor odwołuje się do danych z PGSS.

RADA PGSS

Rada PGSS skupia przedstawicieli różnych dyscyplin nauk społecznych. Do jej zadań należy doradztwo w zakresie wyboru pytań i wskaźników oraz struktury merytorycznej kolejnych edycji PGSS. Rada rozpatruje także propozycje zespołów i indywidualnych badaczy dotyczące włączenia do programu PGSS nowych pytań i wskaźników lub zamkniętych suplementów problemowych.

Rada jest organem niezawisłym wobec Kierownika Programu PGSS oraz Instytucji finansujących program. Rada wykonuje swoje obowiązki w trybie posiedzeń, które odbywają się kilka razy w roku. Cele i zadania Rady PGSS oraz tryb jej powoływania jest określony w Statucie Rady PGSS uchwalonym 20 września 1991 roku. Pierwszą Radę PGSS powołała Rada Naukowa instytutu Studiów Społecznych UW. Obecny skład Rady PGSS jest następujący: Duane F. Alwin (University of Michigan), Janusz Czapiński (Uniwersytet Warszawski), Bogdan Mach (Polska Akademia Nauk),

Mirosława Marody (Uniwersytet Warszawski), Antoni Sułek (przewodniczący, Uniwersytet Warszawski), Andrzej Rychard (Polska Akademia Nauk), Kazimierz M. Słomczyński (Ohio State University), Andrzej P. Wejland (Uniwersytet Łódzki) oraz Wojciech Zaborowski (Polska Akademia Nauk).

ZWIĄZKI PGSS Z MIĘDZYNARODOWYM PROGRAMEM BADAŃ PORÓWNAWCZYCH ISSP

Międzynarodowy program badań porównawczych ISSP (International Social Survey Programme) skupia obecnie 21 krajów członkowskich. Celem programu jest realizowanie raz w roku przez wszystkich jego uczestników badania na określony temat, ściśle według tej samej metodologii i z zastosowaniem tego samego narzędzia badań. Kwestionariusze ISSP są dołączane jako 20-30-minutowy dodatek do ogólnokrajowych sondaży społecznych. Zakłada się, że w każdym kraju respondenci powinni samodzielnie wypełnić kwestionariusz ISSP po zakończeniu głównego wywiadu w obecności ankietera. Zasady te są w pełni realizowane w Polsce w badaniu PGSS/ISSP.

Program ISSP funkcjonuje od 1985 roku. W tym czasie zrealizowano badania dotyczące następujących zagadnień: „Percepcja roli rządu I” (1985), „Stosunki społeczne i systemy wsparcia” (1986), „Percepcja nierówności społecznych I” (1987), „Rodzina, praca i rola kobiet” (1988), „Praca i orientacje zawodowe” (1989), „Percepcja roli rządu II” (1990), „Religia” (1991), „Percepcja nierówności społecznych II” (1992), „Problemy ochrony środowiska naturalnego” (1993) oraz „Rodzina, praca i rola kobiet II” (1994). Niektóre bloki problemowe powtarzane są co 5 lat w celu uchwycenia trendów w postawach i opiniach w badanych krajach. W 1994 roku powtórzono wcześniejszy moduł problemowy dotyczący rodziny, roli i pracy kobiet, zaś w 1995 roku kraje członkowskie ISSP zrealizują nowe badanie poświęcone zagadnieniu identyfikacji narodowej (w jego przygotowaniu uczestniczyli również polscy badacze). W 1996 roku planowana jest replika badania nad percepcją roli rządu. Problematykę corocznych badań ustalają przedstawiciele wszystkich krajów członkowskich ISSP na corocznym plenarnym posiedzeniu (kwestie sporne rozstrzyga się drogą głosowania). Projekty narzędzi badań przygotowuje zespół roboczy wybrany na plenarnym posiedzeniu.

W 1992 roku Instytut Studiów Społecznych reprezentowany przez program PGSS został przyjęty do grona członków ISSP. Jednocześnie Rada PGSS zaakceptowała wniosek, aby moduły problemowe ISSP włączać corocznie jako stały suplement do badania PGSS. Takie rozwiązanie poszerza możliwości analizy danych zbieranych w badaniu PGSS o dobrze opracowany koncepcyjnie i warsztatowo obszar badawczy, obejmujący ponad dwadzieścia krajów.

Skumulowane dane z badań ISSP dla kolejnych lat w poszczególnych krajach są udostępniane przez Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung an der Universität zu Köln (ZA). Ośrodek ten opracowuje, archiwizuje i dystrybuuje zbiorcze dane z badań ISSP. Na mocy porozumienia z Sekretariatem ISSP i z ZA w Kolonii, Instytut Studiów Społecznych i zespół PGSS może również bezpośrednio udostępniać polskim badaczom skumulowane, komputerowe zbiory danych (w postaci SPSS/PC *export*

file) z badań ISSP 1985–1992 (skumulowane zbiory danych dla późniejszych lat są w opracowaniu).

ZWIĄZKI PGSS Z PROGRAMAMI SYSTEMATYCZNYCH BADAŃ SPOŁECZNYCH REALIZOWANYCH W INNYCH KRAJACH

Od samego początku prac nad programem PGSS nawiązano współpracę z dwoma podobnymi programami systematycznego badania podstawowych wskaźników społecznych, realizowanymi w Stanach Zjednoczonych i w Niemczech.

Program amerykański – znany pod nazwą General Social Survey (GSS) – został zapoczątkowany badaniem zrealizowanym w 1972 roku. Już od samego początku był nastawiony na systematyczne śledzenie trendów w warunkach życia, postawach i opiniach społeczeństwa amerykańskiego, toteż wiele pytań i wskaźników została zaczerpnięta z wcześniejszych badań, sięgających nawet lat trzydziestych. W późniejszych latach badanie było powtarzane corocznie (z wyjątkiem lat 1979, 1981 i 1992) z zachowaniem podstawowego trzonu tych samych pytań, stanowiącego około 2/3 ogółu zmiennych GSS. Strategia ta pozwoliła na zgromadzenie unikalnego zbioru danych, pozwalającego na systematyczną analizę zmian w perspektywie prawie dwudziestoletniej, a w przypadku wskaźników występujących wcześniej w innych badaniach – nawet dłuższej.

Zbiór zawierający skumulowane dane z dotychczasowych edycji badania GSS jest łatwo dostępny i wykorzystywany przede wszystkim przez badaczy i studentów, którzy pozostając poza głównymi centrami badań empirycznych nie są w stanie zagwarantować sobie środków niezbędnych dla zrealizowania własnego ogólnonarodowego badania. Jak wykazały dotychczasowe doświadczenia, zapotrzebowanie na systematycznie gromadzone, spełniające wysokie standardy metodologiczne oraz łatwo dostępne dane jest znaczne. Lista udokumentowanych zastosowań danych GSS (w postaci raportów badawczych, publikacji oraz prac dyplomowych) wynosi obecnie około 2500. Program General Social Survey, realizowany jest przez National Opinion Research Center, University of Chicago (NORC), zaś dystrybucją danych zajmuje się Roper Center for Public Opinion Research, University of Connecticut. GSS/NORC reprezentuje również Stany Zjednoczone w projekcie ISSP.

Niemiecki program systematycznego badania podstawowych wskaźników społecznych – pod nazwą Allgemeine Bevölkerungsumfrage der Sozialwissenschaften (ALLBUS) – jest realizowany od roku 1980. Program jest koordynowany przez Zentrum für Umfragen, Methoden und Analysen (ZUMA) w Mannheim – jeden z czołowych ośrodków metodologii badań społecznych w Europie (obecnie mieści się w nim również Sekretariat ISSP). Badanie niemieckie jest realizowane co dwa lata, od 1991 roku obejmując także obszar byłej NRD (na osobno dobranej reprezentatywnej próbie). Wskaźniki uwzględnione w badaniu częściowo pokrywają się ze stosowanymi w programie GSS i PGSS, co stwarza możliwość porównywania rezultatów dla tych trzech krajów.

Należy dodać, że szereg tych wspólnych wskaźników występuje także w British Social Attitudes Survey (BSA), badaniu realizowanym corocznie przez Social Community Planning Research (Londyn).

Rada PGSS zaakceptowała propozycję przystosowania i włączenia do stałego trzonu kwestionariusza PGSS wielu podstawowych wskaźników stosowanych w programach GSS, ALLBUS oraz BSA. Są to wskaźniki opisujące strukturę społeczną (głównie w wymiarze demograficznym, zawodowym, ekonomicznym i rodzinnym) oraz zmienne charakteryzujące opinie i postawy społeczne, polityczne i ekonomiczne. Rada i kierownictwo PGSS kierowało się tym, że w ostatnich latach w polskiej i światowej czołówce empirycznych nauk społecznych pojawiło się znaczne zapotrzebowanie na międzykrajowe dane porównawcze, pozwalające na diagnozowanie zjawisk i procesów społecznych we własnym kraju na tle zjawisk i procesów społecznych występujących w innych krajach. Uznano więc, że istotnym wkładem do rozwoju badań porównawczych w Polsce i na świecie może być realizacja idei kumulowania porównywalnych danych i wskaźników społecznych z systematycznych badań sondażowych prowadzonych niezależnie w USA, Niemczech i w Polsce.

Należy dodać, że od samego początku wysiłki zespołu PGSS szły także w kierunku standaryzacji ważnych wskaźników strukturalnych według międzynarodowych schematów klasyfikacji i kodowania. I tak, zawody respondenta, współmałżonka, ojca i matki są kodowane nie tylko według polskich standardów, lecz także – dla celów porównawczych – według międzynarodowych standardów International Standard Classification of Occupations (ISCO 1988, ILO). Zastosowano również skalę Treimona do kodowania prestiżu zawodów respondenta, jego rodziców i współmałżonka oraz amerykańską klasyfikację działów i gałęzi gospodarki narodowej do kodowania branży zakładu pracy respondenta i jego współmałżonka.

ZASADY UCZESTNICTWA W PROGRAMIE PGSS

Program PGSS jest z założenia otwarty na propozycje instytucji naukowych i indywidualnych badaczy dotyczące dołączenia do kolejnej edycji badania wyodrębnionych bloków pytań i wskaźników. Rada i Kierownik PGSS oczekują, że propozycje takie poszerzą zakres danych dostępnych w PGSS o istotną klasę problemów poznawczych, budzących zainteresowanie czołówki badaczy społecznych w Polsce i na świecie. Istnieją dwie formuły proponowanej współpracy.

Pierwsza z nich polega na możliwości dołączenia odrębnego, jednorazowego bloku pytań operacjonalizującego zamknięty pomysł badawczy. Pytania tego bloku – w postaci suplementu – byłyby zadawane po zakończeniu głównego wywiadu PGSS i ich objętość nie powinna przekraczać pięćdziesięciu standardowych zmiennych. Możliwość taka jest adresowana przede wszystkim do badaczy, którzy mają ograniczone możliwości organizacji empirycznych badań terenowych zapewniających zachowanie należytych standardów metodologicznych. Program PGSS oraz ISS UW gwarantują autorom przyjętych projektów pełną opiekę metodologiczną nad procesem badawczym i opracowaniem technicznym. Po zrealizowaniu suplementu badacz ma zapewniony dostęp do całości danych PGSS/ISSP, co pozwala na jednoczesne uwzględnienie w analizach podstawowych wskaźników PGSS oraz zmiennych modułu ISSP realizowanego w danym roku. Równocześnie, zgodnie z zasadami PGSS, dane zebrane w ramach suplementów są udostępniane szerszej społeczności naukowej.

Rada PGSS, kierownictwo programu PGSS oraz ISS UW zachęcają potencjalnych autorów suplementów do składania aplikacji o skromne środki finansowe w instytucjach wspierających naukę, które pozwoliłyby uzupełnić koszty realizacji suplementu wraz z badaniem PGSS. Opinia Rady PGSS może stanowić ważny załącznik do aplikacji o dofinansowanie realizacji suplementu. Dodać należy, że program PGSS w swej podstawowej postaci (stały trzon pytań oraz moduły ISSP) jest finansowany ze środków na działalność statutową przyznawanych corocznie Instytutowi Studiów Społecznych UW przez Komitet Badań Naukowych.

W 1992 roku w ramach badania PGSS zrealizowano moduł badawczy na temat uprzedzeń narodowych i etnicznych zgłoszony przez Mirosława Koffę i Grzegorza Sędka z Uniwersytetu Warszawskiego. Dane z tego badania wraz z dokumentacją są udostępniane przez autorów badania oraz sekretariat PGSS.

Druga formuła współpracy polega na zgłaszaniu propozycji pojedynczych pytań i wskaźników, które mogłyby być włączone w danym roku i lub na stałe do głównego trzonu kwestionariusza PGSS. Propozycje te są rozpatrywane przez Radę PGSS z uwzględnieniem następujących kryteriów (są one „skodyfikowane” w oddzielnym dokumencie Rady PGSS):

(1) jasne sformułowanie problemu i załączenie projektu narzędzi badań (pytań kwestionariuszowych);

(2) wskazanie teorii lub twierdzeń stanowiących naukową podstawę propozycji;

(3) przedstawienie planu analiz oraz zakresu hipotez teoretycznych i empirycznych, które mogłyby być testowane po zebraniu danych;

(4) przegląd wyników dotychczasowych badań empirycznych, w których podejmowano podobne zagadnienia;

(5) oszacowanie wiarygodności i trafności proponowanego narzędzia badawczego oraz określenie, czy jego ewentualne zastosowanie może mieć wpływ na rezultaty uzyskane za pomocą stałej baterii pytań kwestionariusza PGSS;

(6) uzasadnienie, dlaczego propozycja powinna być włączona do badania PGSS.

Propozycje zaakceptowane przez Radę PGSS zostaną włączone do projektu, zaś uzyskane dane dostępne będą całej społeczności naukowej wraz z rezultatami badania PGSS/ISSP.

METODOLOGICZNE EKSPERYMENTY W RAMACH PROGRAMU PGSS

Program PGSS otwarty jest dla zespołów i pojedynczych badaczy również w zakresie eksperymentów dotyczących pomiaru postaw i opinii techniką wywiadu kwestionariuszowego. Rada i Kierownik PGSS zachęcają szczególnie do zgłaszania propozycji dotyczących testowania różnych wersji, form i kontekstów pytań PGSS. Oczekujemy, że te eksperymenty zaowocują wkładem do rozwoju metodologii badań sondażowych.

Pierwszy taki eksperyment przeprowadzono w PGSS'93 (zgłoszony przez A. Sułka). Polega on na badaniu efektu włączania odpowiedzi „trudno powiedzieć” do kategorii odpowiedzi dostępnych respondentowi. Eksperymentem objęto dwa py-

tania. Każda z dwóch wersji pytania zrealizowana została na losowej podpróbie połowy ogółu respondentów PGSS'93.

Drugi ze zrealizowanych dotychczas eksperymentów metodologicznych miał inny charakter. Na bazie badania PGSS'94 przeprowadzono kompleksową analizę dwóch zjawisk: (a) relacji ankieter-respondent - co badano metodą wywiadów tandemowych na wybranej podpróbie respondentów PGSS; (b) specyfiki respondentów niedostępnych, które dobierano spośród wylosowanych wcześniej osób, które z różnych przyczyn nie uczestniczyły w badaniu. Oba eksperymenty zrealizował Paweł B. Sztabiński z Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk.

WYKORZYSTANIE DANYCH PROGRAMU PGSS W PRACY DYDAKTYCZNEJ

Rada i Kierownik PGSS zwracają uwagę na szerokie możliwości wykorzystania wyników badania PGSS w pracy dydaktycznej wyższych uczelni. Dane te mogą służyć wykładowcom do przygotowania zajęć, których przedmiotem jest problematyka opinii i postaw współczesnego społeczeństwa polskiego, a także stanowić mogą materiał empiryczny dla doktorantów i studentów przygotowujących samodzielne prace semestralne lub dyplomowe dotyczące tych zagadnień.

Ze względu na dobrze skontrolowaną wewnętrzną spójność zbioru danych surowych oraz obszerną dokumentację jego zawartości zalecamy także wykorzystywanie tych danych w zajęciach ze statystyki i metodologii nauk społecznych prowadzonych w laboratoriach komputerowych.

LITERATURA

Cichomski, B., Sawiński Z. 1993a *Polskie Generalne Sondáže Społeczne - komputerowy zbiór danych 1992-1993*. Warszawa: Instytut Studiów Społecznych UW.

Cichomski, B., Sawiński Z. 1993b *Polskie Generalne Sondáže Społeczne. Struktura skumulowanych danych 1992-1993*. Warszawa: Instytut Studiów Społecznych UW.

ISCO 1988 *International Standard Classification of Occupations*. Geneva: International Labour Office.

Pohoski, M., Słomczyński K.M. 1978 *Społeczna Klasyfikacja Zawodów*, Warszawa: Instytut Filozofii i Socjologii PAN.